

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

ГОДИШЊАК, књига XXVII, Центар за балканолошка испитивања —
књига 25, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине,
Сарајево 1989.

Уобичајена је пракса Годишњака да појединим значајним темама из области палеобалканске лингвистике, или археологије посвећује серију чланака. Ни овај нови број гласила сарајевског Центра за балканолошка испитивања не одступа од те добре уређивачке политике и доноси низ значајних прилога из лингвистике и археологије који се тематски уклапају у раније започете и објављене програмске целине.

Чланак Петра Илиевског *Допринос линеарних Б текстова у расветљавању грчке религије касне бронзане епохе*, најновији је део из серије радова тог аутора о друштвеним и културним проблемима микенског друштва у светлу линеарних Б текстова. Илиевски у свом раду анализира слику микенске религије, која се може делумично реконструисати на основу таблица писаних линеарним Б писмом. Највећи део таблица из Пилоса и са других места даје само делумичне одговоре на бројна питања која се могу поставити у вези са микенском религијом и њеном трансформацијом у грчку митологију и религију архајског и класичног периода. Најкарактеристичнија одлика микенске религије је доминација женских божанстава, међу којима је најистакнутија *Потниа*, велика богиња

мајка господарица земље и заштитница животиња. Таблице показују и различите аспекте ове богиње што упућује и на раздвајање појединих значења велике богиње и процес формирања појединачних божанстава као што су *Атина*, *Деметра* итд. Текстови писани линеарним Б пружају значајне податке и о жртвовањима посвећеним хтонским божанствима, која су углавном аспекти *Потније*. Слично као са женским хтонским божанством је и са небеским божанствима где се може запазити формирање појединих божанстава из различитих аспеката мушког бога вегетације. Управо је процес индивидуализације појединих божанстава, који није био до краја завршен, најзанимљивији јер показује динамичну слику грчке религије и њеног формирања. На таблицама се могу препознати поједини богови који ће се касније издиференцирати, и постати познати чланови олимпијског пантеона. Илиевски инсистира на раздвајању термина *линојска* и *микенска* религија наводећи специфичности микенске грчке варијанте која се издвојила упркос јаком критском утицају. Таблице показују континуитет грчке религије још из микенског времена, континуитет имена културних места и религијских обреда. Илиевски у овом

раду систематизује већ постојећа знања о микенској религији која су још од Евансових радова и капиталне Нилсонове књиге о критско-микенским сирвивалима у грчкој религији, у жижи интересовања научне јавности.

Рад Радослава Катичића *Диомед на Јадрану* наставља традицију важних радова овог аутора посвећених античкој митологији везаној за наше крајеве. Треба се потсетити изванредно корисних и прегледних Катичићевих радова *Подунавље и Јадран у епу Апологија Роханина и Антенор на Јадрану*, која су оба објављена у *Годишњаку* и на које се овај најновији рад тематски наставља. Катичић полази од податка Плинија Старијег, да се у Далмацији налази Диомедов рт или полуострво Хилида који он идентификује као рт Плоче између Сплита и Шибеника, док би полуострво Хилида био део обале између Шибеника и Сплита на којем су Примоштен и Рогозница. Ова топографска разматрања само су Катичићу увод у темељну анализу мита о Диомеду на Јадрану који аутор разматра у светлу античких извора од најстаријих познатих па све до касноантичких. Диомед је у Тројанском рату у борби ранио Афродиту која му се за то осветила тиме што је његову жену учинила неверном. По повратку из Тројанског рата Диомед из Аргоса бежи на Запад испред жене и њеног љубавника који се спремају да га убију, и на Јадрану, у јужној Италији оснива своје краљевство, али га краљ Даун на превару убија. Диомед се заправо у смрти преображује и обоготворује. Различити слојеви овог мита који Катичић прати кроз читава античку литературу дају приказ степена знања о западном и источном Јадрану у различитим периодима антике. Та знања опет на одређени начин одражавају стварну ситуацију у тим подручјима па кроз митолошку погрену, вођени сигурном руком аутора, читаоци могу назрети и понешто из културне и друштвене историје бал-

канског простора и предримског доба. Најважнија је, свакако митска компонента која такође пружа барем делимичан увид, у свет праисторијског и протоисторијског Јадрана. У миту о Диомеду на Јадрану присутни су и религијски и култни елементи, па се за овог античког хероја везују с једне стране култ плодности, а с друге неки хтонски симболи као коњи, вукови, змај и злато. Катичић закључује да у Диомедовом лику треба препознати европско божанство плодности које је контаминирано грчком, италијанском, апулском и венетском традицијом. По Катичићевим речима давне митске предобе добиле су, на темељу искустава скупљених при упознавању и доживљавању нових крајева, прецизну топографску интерпретацију. Мит се тако претварао у легенду, божанска бића у древне јунаке. *Диомед на Јадрану* Радослава Катичића потврђује изванредну важност оваквих студија у нашој науци и чини да се са још већим нестрпљењем очекује његова најављена књига „*Iliricum mitologicum*“.

Никола Тасић у раду *Средње бронзано доба у југословенском Подунављу* на јасан и језгровит начин даје систематизацију једног изразито динамичног и важног периода као што је бронзано доба. Југословенско Подунавље је притом оно подручје на којем су се динамичне промене средњег бронзаног доба, толико битне за праисторију централне и југоисточне Европе концентрисале и одакле су утицале на много удаљеније територије. Никола Тасић одређује хронолошке оквире средњег бронзаног доба, његов културни садржај и врши прецизну унутрашњу периодизацију на основу доминације појединих култура и стилова. Период изучавања обухвата распон између почетка бронзе В1 и краја бронзе С, тј. до појаве *Urnenfelder* културе, и култура Белегиш II и Гава. Никола Тасић је овај период на основу унутрашњих карактеристика појединих култура поде-

лио на две фазе: средње бронзано доба I и средње бронзано доба II. Прву фазу чинило би ширење инкрустоване керамике из Трансданубије према истоку које се завршава формирањем културе инкрустоване керамике групе Барања—Бачка, као и дубовачке културе у Банату и дубовачко-жутобраске. Друга фаза средњег бронзаног доба почиње важним културним и етничким померањима која су позната као продор Hügelgräber културе, према југу. Непосредан продор ове културе допирао је до северне Војводине, али се културни утицаји и импорти јављају и јужније. Hügelgräber култура, међутим, својим снажним притиском трансформисала је многе културе и учествовала у стварању нових. Најизразитији пример за то је стварање белгишке културе која се простирала од Срема до Румуније, а њена финална фаза савремена је са Гава хоризонтом и раном Urnenfelder културом. Никола Тасић ове динамичне културне промене, које су се одигравале на широком простору средње Европе и Подунавља, сажима и врло прегледно их приказује, готово енциклопедијском језгровитошћу, што овај рад чини веома драгоценим за проучавање бронзаног доба.

Растко Васић у свом раду *Један прилог проучавању сремске групе*, на основу познатих гробова с краја старијег гвозденог доба, даје минуциозну хронолошку и културну анализу. Полазећи од поделе Милутина Гарашанина, који је читаву сремску групу ставио између VI и IV века пре нове ере и одредио старију и млађу фазу, Растко Васић, на основу стилских анализа налаза, хронолошки даље нијансира ове фазе. Он сматра да је најранија фаза сремске групе захватала VI век, од 525/500 до 475/450, где би спадао налаз из Баноштора. У старију фазу од 475/450 до 375/350 спадали би налази из Вучедола, Адашевца, Сремске Митровице — Фабрике тканина, док би млађу фазу од 375/350 до 300/275 представљали налази из

Сремске Митровице 2 и Чуруга. Васић, такође пажњу придаје стилској и хронолошкој анализи астрагалних појасева из налазишта сремске групе.

Стилском анализом која допушта историјска и културна разматрања бави се и Александар Јовановић у раду *Прилог проучавању појасних плочица са илирског простора*. Јовановић је проучавао неколико појасних плочица са фигуралним представама, са хеленистичких некропола у Гостилу и Доњем Селцу. Стилска анализа групе ратника наводи аутора на претпоставку да се не ради искључиво о митолошким сликама већ да они имају стварну историјску позадину. Јовановић сматра да је представа на плочицама одраз македонске пропаганде и да треба да означи повезаност Македонаца и илирске краљевине у време македонских краљева Филипа V и Персеја, као и да покаже македонско илирску сарадњу и стварање антиримске коалиције. Рад Александра Јовановића је изванредан пример како се интерпретацијом ограничених археолошких података може проширити културна и историјска слика. Трошне сребрне плочице, у Јовановићевој интерпретацији, говоре о сложеним политичким, дипломатским и војним односима протоиоријског Балкана, а задиру и у културну и магијску симболику палеобалканских народа.

Од археолошких радова у Годишњаку требало би споменути: *Један прилог синхронном проучавању настанка и развоја раног бронзаног доба у југоисточној Европи* Благоја Говедарице. Аутор предаже јединствену методу за проучавање проблематике раног бронзаног доба југоисточне Европе, са посебним акцентом на идентификацију девет гекултурних целина. Говедарица се залаже за хронолошку анализу појединачних целина и упоредно сагледавање међурегионалних односа, што би омогућило јасније разграничавање енеолита и раног бронзаног доба.

Од осталих прилога *Годишњак* доноси два текста из физичке антропологије: *Живка Микића Нови старчевачки антрополошки налази југословенског Подунавља* и *Живка Микића и Евгенија Хошовског Први резултати па-*

леодемографске анализе у средњовековној некрополи Винча—Бели Брег. Ту је и рад Јозефа Станка *Quelques étymologies fausses*, као и прикази, критике и хроника.

Александар Палавестра

РАДИКАЛИ У СРБИЈИ

Милан Ст. Протић — *Радикали у Србији — идеје и покрет — 1881—1903*. Београд 1990, 252, 8°.

Последњих година наши историчари све чешће посвећују пажњу појави радикализма и радикалној странци код нас. Борбе Станковић је у два студијама изложио животни пут Николе Пашића и његову улогу у току наших ослободилачких ратова. Аутор ових редова на научном скупу поводом стогодишњице тимочке буне одржаном у Зајечару 1983. указао је на Пашићеву мисао о ослобођењу и уједињењу „српске земље“ (радови са скупа штампани су 1986), а Лазар Ракић је приказао живот и рад војвођанског радикалског првака Јаше Томића као и развој радикализма у Војводини. Сад је пред нама наведена студија др Милана Ст. Протића (1957), сарадника Балканолошког института САНУ.

Др Протић је, завршивши Правни факултет у Београду, научни рад започео краћим прилозима из области политичке историје и страначке идеологије, спремајући и докторску тезу на Калифорнијском универзитету у Санта Барбари код професора др Димитрија Борбенића на катедри за модерну историју и историју Балкана. Тезу је одбранио 1987. и из њеног текста настала је и ова књига. За своје дело је прегледао обимну архивску грађу, објављену и у архивима, у земљи и иностранству, највише у Француској, у јавним установама али и у приватном поседу; затим одговарајућу нашу

и страну литературу (француску и енглеску).

Овако широко захватање грађе омогућио је писцу да открије многе појединости до сада код нас незапажене. Привлачност његове књиге се повећава и тиме што је свој начин излагања ослободио крупних и заморних реченица и нејасних мисли, о чега данас често болују списатељи.

У уводу своје тезе др Протић укратко је приказао раздобља у развоју радикализма у Србији, полазећи од његових идеолошких ознака и начина наступања и као покрета и као политичке организације под називом Радикална странка. Писац уочава три раздобља: 1881—1903. када се странка бори да развије свој рад и постави се према свим догађајима у земљи као и према самовољи два последња Обреновића; 1903—1918. када странка у највећој мери доприноси да се ослободилачки ратови Србије успешно заврше; 1918—1941. када странка губи аутогодишњег вођу Николу Пашића (1921), када странка више није у стању да води главну реч у новој држави и када мора да иде у такве компромисе да се губи и њен лик и њено једино стању да води главну реч у својој тези обради само прво раздобље. Ради лакше обраде он то раздобље разбива у четири фазе. Прва фаза је управо предисторија радикалне странке, време од 1870—1881, када се „идео-